

Robert Bellah

En stor sociolog in Memoriam

LENE KÜHLE

ENGLISH ABSTRACT: *Bellah, who died in 2013, was a grand sociologist. His name is often connected to the concept civil religion, a concept introduced by Bellah in a 1967-article. During the 1970's Bellah revised his thinking on civil religion, but he was unsuccessful in finding resonance for it. The legacy of Bellah is therefore not so much to be found within the specific study of civil religion. His legacy lies in his engagement with connecting mainstream sociology with the Humanities.*

DANSK RESUMÉ: *Robert N. Bellah, som døde i 2013, var en stor sociolog. Hans navn forbindes i høj grad med begrebet civilreligion, som Bellah introducerer i en artikel fra 1967. Bellah reviderede i løbet af 1970'erne sin tænkning om amerikansk civilreligion, men de nye forståelser vandt til Bellahs store frustration ingen genklang. Den arv, som Bellah efterlader sig, består derfor kun i mindre grad af forståelsen af civilreligion, men i højere grad af hans varige engagement i at forbinde mainstream-sociologi med kulturovidenskab.*

KEYWORDS: *Robert Bellah; sociology of religion; civil religion*

Der er nogle forskere, hvis navn er nærmest uløseligt knyttet til et bestemt begreb og/eller en bestemt publikation. Der er andre forskere, hvis bredde er så betragtelig, at betydningen af deres arbejde umuligt kan reduceres til enkelte værk eller begreb. Begge dele kan paradoksalt nok siges at gælde for Robert N. Bellah (1927-2013). Bellahs navn er næsten synonymt med et enkelt begreb, civilreligion, samtidig med, at han efterlader sig en ganske betydelig, men langt mindre entydig intellektuel arv,

som ikke mindst hans sidste store bog om evolution og aksetid, *Religion in Human Evolution* (2011), vidner om.

Debatten om civilreligion

Bellah anvendte begrebet civilreligion i en lille artikel fra 1967, offentliggjort i et temanummer om religion i det amerikanske samfund i tidsskriftet *Daedalus*. I artiklen beskriver Bellah amerikansk civilreligion som en række trosforestillinger, symboler og ritualer "that provide a religious dimension for the whole fabric of American life" (Bellah 1967, 3-4). Artiklen byggede på et mundtligt oplæg, som Bellah året før havde holdt på et seminar arrangeret af *American Academy of Arts and Sciences*. Bellah havde skrevet sin ph.d. i sociologi og fjernøstlige sprog hos 1950'erne og 1960'ernes store navn i amerikansk sociologi, Talcott Parsons. Egentlig var det Parsons, som var inviteret til at holde oplægget ved seminaret og skrive den efterfølgende artikel til *Daedalus*; men han bad i stedet Bellah om at skrive den (Mathisen 1989, 130). Bellahs speciale var japansk religion. Hans afhandling fra 1957 var om Tokugawa Religion, og han havde aldrig tidligere beskæftiget sig med religion i USA, bortset fra at han havde holdt oplæg om det under et studieophold i Japan. Artiklen om civilreligion gav ham en ilddåb. Artiklen vakte øjeblikkelig opsigt, hvis ikke ligefrem furore. Påstanden om eksistensen af en amerikansk civilreligion delte vandene. Hvor nogle forskere øjeblikkeligt tog begrebet til sig, var der også mange kritiske stemmer. Begrebet civilreligion er for vagt, det empiriske grundlag for tyndt og tilfældigt, og det problematiske i det funktionalistiske udgangspunkt er nogle af de ofte fremførte kritikpunkter.

Bellah selv var meget overrasket over kritikken af, hvad der meget dækkende er blevet beskrevet som en "very bright and perceptive, but not well worked out conceptualization" (Mathisen 1989, 130). Kritikken generede Bellah, som selv beskriver artiklens argument som indlysende ("obvious"): "It is the sort of thing any Durkheimian would have said." (Bellah 1989, 147).

Civilreligionens succes

Den opmærksomhed, som artiklen vakte, kan også siges at være lidt overraskende. Snarere end at pege på noget nyt satte begrebet om civilreligion ord på et fænomen, som længe havde været diskuteret blandt sociologer (Bortolini 2012, 193). Med Parsons som en absolut ledende skikkelse havde spørgsmålet om, hvordan moderne pluralistiske samfund som det amerikanske overhovedet kunne hænge sammen, længe været centralt for sociologien. I en artikel fra 1966 inddrager Parsons faktisk allerede under betegnelsen 'civic religion' de overvejelser, som Bellah gør sig i et forberedende arbejdsrapport til seminaret i *American Academy of Arts and Sciences* som en illustration af Parsons teori om værdigeneralisering. Ifølge Parsons er integration

af immigranter i det amerikanske samfund lykkedes, fordi der med ankomsten af hver ny gruppe af immigranter er fulgt en generalisering af de værdier, som forener det amerikanske samfund, og som det amerikanske samfund er forenet om. Parsons ser eksistensen af 'civic religion' som udtryk for, at USA udgør et moralfællesskab. Integrationen sker på grundlag af værdigeneraliseringer: Først skabes protestantisk samfund med et fælles protestantisk værdigrundlag på grundlag af den første bølge af indvandrere til USA, hvis religiøse tilhørsforhold var til forskellige protestantiske retninger. Senere omformedes USA til et jødisk-kristent samfund på grundlag af et fælles værdisæt, som jo, fordi det skulle inkludere mere religiøs mangfoldighed, måtte trække på mere generelle referencer (Parsons 1966, 134-5). Konsekvensen af værdigeneraliseringen og inklusionen er, at de specifikke dele af religionerne nødvendigvis må privatiseres; men dette betyder langtfra, at samfundet er sekulært. Religion vedbliver ifølge Parsons med at levere normativ integration. Et pluralistisk samfund kan kun hænge sammen, hvis centrale samfundsværdier er internaliserede i individerne.

På mange måder var Bellah og Parsons helt på linje – fx arbejdede de begge med en opfattelse af forandringer som langsomme og gradvise spiralbevægelser. Helt i samklang med Parsons' beskrivelse har den amerikanske civilreligion udviklet sig i tre runder. Den første drejer sig om uafhængigheden (1789) og har Benjamin Franklin, George Washington og Thomas Jefferson som hovedpersoner. Deres ord og handlinger præger formen og tonen i den amerikanske civile religion. Hovedtemaet er USA som "det forjættede land" (Europa er Egypten), og fokus er på en retfærdig og streng Gud, som er aktivt handlende i historien. Civilreligionen nævner ikke Jesus, fordi Jesus-religiositeten hører hjemme i privatsfæren (Bellah 1967, 7-8).

Den næste begivenhed, som involverer den nationale selvforståelse i en sådan grad, at det kræver udtryk i civilreligionen, er den amerikanske borgerkrig (1861). Abraham Lincoln er en central skikkelse i reformuleringen af civilreligionen, hvor det nye tema er død, offer og genfødsel (Bellah 1967, 9-11). Bellah peger på civilreligionens "third time of trial" (Bellah 1967, 16) i form af behovet for en nytænkning af civilreligionen i lyset af de udfordringer, som det amerikanske samfund stod i midten af 1960'erne, formuleret af Bellah som "the problem of responsible action in a revolutionary world" (Bellah 1967, 16). Her tænker han på USA's kurs overfor kommunismen, hvor Cubakrisen og Vietnamkrigen og McCarthyismen, som Bellah selv var blevet offer for, var vigtige dele. Bellah synes dog i artiklen at følge Parsons' grundlæggende organisme- og konsensus-tænkende og forventningen om, at udviklingen vil bringe os mere integration og mere universelle værdier.

Videreudviklingen af Bellahs tankegang

Men selvom Bellahs begreb om civilreligion således er kongenialt med Parsons' strukturfunktionalisme, adskiller det sig bl.a. ved en interesse for symboler, som han

deler med vennen Clifford Geertz. Bellahs begreb om civilreligion fornyer på den måde 1950'ernes og 1960'ernes funktionalisme ved at sammentænke den med den vending, som skete i 1960'erne, hvor sociologer og antropologers fokus på strukturer og funktioner udfordres af forsøg på at finde meninger og betydninger, som det ses hos bl.a. Geertz og Peter Berger. Det er nok heller ikke helt tilfældigt, at Bellah fremfor det oprindelige 'civic religion', som Parsons citerer ham for, vælger betegnelsen 'civil religion'. Både 'civic' og 'civil' betyder borger eller borgerlig; men 'civil' har underbetydning af en modsætning til kirkelig, militært eller juridisk. Især det første er centralt for beskrivelsen af civilreligionen i artiklen fra 1967, hvor civilreligion beskrives som noget selvstændigt; "[there] exists alongside of and rather clearly differentiated from the churches an elaborate and well-institutionalized civil religion in America." (Bellah 1967, 1). Når Bellah tilføjer, at "this religion – or perhaps better, this religious dimension – has its own seriousness and integrity and requires the same care in understanding that any other religion does" (ibid.), så lyder det næsten som et citat fra Thomas Luckmanns *Invisible Religion*, som udkom i 1967. Uanset at Bellah og Luckmann havde meget forskellige interesser og udgangspunkter, kan Bellah hermed siges også her at have haft fingeren på en puls, som fra midten 1960'erne vandt frem i religionssociologien, nemlig at der ikke skal sættes lighedstegn mellem religion og kirke: Civilreligion er noget, der eksisterer langs med og differentieret fra kirkerne.

Bellah har indrømmet, at han ikke vidste meget om amerikansk religion, da han skrev "Civil religion in America". Fordi han nu modtog mange invitationer til at tale om den amerikanske civilreligion, fordybede han sig i området, og på grundlag af en større viden skiftede han mening på en række punkter, fx i forhold til forholdet til etableret religion. Den amerikanske civilreligion var langt mere knyttet til organiseret religion, end hans oprindelige formuleringer pegede på. Han blev også mere pessimistisk i forhold til, om den amerikanske civilreligion kunne overleve sin 'third time of trial'. I bogen *The Broken covenant: American Civil Religion in Time of Trial* (1975) forsvandt troen på, at civilreligionen kunne reparere sig selv: "What we face today, however, is not simply a low ebb in that spiritual rhythm such as we have faced many times before" (1975, 142). Den civilreligion, som Bellah i 1967-artiklen havde tiltro til ville give "a transcendent goal for the political process" (1967, 4) er nu ifølge Bellah sat ud af funktion: "Today the American civil religion is an empty and broken shell" (1975, 142).

Debatten om civilreligion fik i løbet af 1970'erne sit eget liv. Bellahs oprindelige beskrivelser af den amerikanske civilreligion blev igennem debatten systematiserede og reificerede og antog en nærmest 'totemistisk form', som betød, at Bellahs opråb den amerikanske civilreligions krise slet ikke kunne trænge igennem i debatten (Bor-tonini 2012, 193). I forordet til *Varieties of Civil Religion*, som Bellah redigerede sammen med Phil Hammond i 1980, beskrev han debatten om civilreligion som "rather sterile, focusing more on form than content, definition than substance" (1980, vii).

Bellah blev i stigende grad irriteret over, at hans navn blev forbundet med et begreb, som han godt nok havde opfundet, men som han nu havde mistet magten over (Bortolini 2012, 205), at "that darned piece on civil religion" (Mooney 2013) tiltrak sig opmærksomhed på bekostning af hans andre værker.

Bogen *Habits of the heart* (1985), som Bellah skrev sammen med fire yngre forskere på grundlag af deres forskellige forskningsprojekter, tog ifølge Bellah mange af de samme problemstillinger under behandling, som artiklen om civilreligion havde bragt frem; men Bellah valgte, led og træt af diskussionerne om civilreligion, at afholde sig fra at benytte termen: "Mercifully, I have been spared the irrelevant arguments about civil religion in comments on Habits, which confirms to me that I was right to drop the term" (Bellah 1989, 147). Bogen blev en stor succes. Bogen introducerede et andet begreb, som ofte forbindes med Bellahs navn, nemlig 'Sheilaism'. Sheilaism er navngivet efter sygeplejersken Sheila, som i et interview fortæller, at hun har sin egen religion: "My faith has carried me a long way. It's Sheilaism. Just my own little voice" (Bellah et al: 1985, 221).

Bellah gentænkte sin teori om civilreligion; men pga. den sakrosankte position hans oprindelige artikel havde opnået, blev Bellahs forsøg på at kommunikere de nye tanker enten ignoreret eller misforstået. Derfor forlod han debatten i begyndelsen af 1980'erne (Bortolini 2012, 188).

Bellah var en forsker, der fulgte sine egne veje. Han var en højtstimeret sociolog, der interesserede sig for religion også i 1960'erne og 1970'erne, hvor få andre sociologer gjorde det. Han var en sociolog, der kæmpede for, at fortolkning, kultur, symboler skulle have en plads inden for sociologien på et tidspunkt, hvor mange sociologer mente, at sociologiens position som en videnskab kun kunne fastholdes ved at fremme en "general and rather vague positivism" (Bortolini 2011, 15). Kampene kostede ofte Bellah dyrt, som da hans udnævnelse som permanent medlem af det prestigefulde og tværfaglige Institut for Advanced Study på Princeton i 1973 blev blokeret af nogle af medlemmerne i dette naturvidenskabeligt og matematisk dominerede miljø med henvisning til, at Bellahs sociologiske forskning var "worthless" (Bortolini 2011, 10). Bellah udfordrede ofte etablerede grænser, herunder også faggrænser. Med bogen *Religion in Human Revolution* fra 2011 synes han at indtage helt nyt territorium med en bog om kognition, evolutionær psykologi og aksetidscivilisationer. Men det er samtidig en tilbagevenden til hans oprindelige interesse for Fjernøsten og de store spørgsmål om, hvordan mennesker, kulturer og samfund udvikler sig. Værket er således på god vis en illustration af den sætning, som er bogens ledetråd: "Nothing is ever lost".

LITTERATUR

Bellah, Robert N.

1967 "Civil Religion in America", *Daedalus* 96 (1), 1-21.

1975 *The Broken covenant: American Civil Religion in Time of Trial*, Seabury Press, New York.

- 1989 "Comment," *Sociological Analysis* 50 (2), 147.
- 1991 *Beyond Belief: Essays on Religion in a Post-traditionalist World*, University of California Press, Berkeley.
- 2011 *Religion in Human Evolution. From the paleolithic to the axial age*, Harvard University Press, Cambridge Mas.
- Bellah, Robert N., Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swindler & Steven Tipton
 1985 *Habits of the Heart*, University of California Press, Berkeley.
- Bortolini, Matteo
 2011 "The 'Bellah Affair' at Princeton", *The American Sociologist* 42 (1), 3-33.
 2012 "The trap of intellectual success: Robert N. Bellah, the American civil religion debate, and the sociology of knowledge", *Theory and Society* 41 (2), 187-210.
- Luckman, Thomas
 1967 *The Invisible Religion*, Macmillan, New York.
- Mathisen, James A.
 1989 "Twenty years after Bellah: whatever happened to American civil religion?", *Sociological Analysis* 50 (2), 129-146.
- Mooney, Margarita
 2013 "Conversations with Robert Bellah"
<http://www.patheos.com/blogs/blackwhiteandgray/2013/03/robert-bellah/> (set 20.09.2013).
- Parsons, Talcott
 1966 "1965 Harlan Paul Douglass Lectures: Religion in a Modern Pluralistic Society", *Review of Religious Research* 7 (3), 125-146.

Lene Kühle, lektor, ph.d.
Religionsvidenskab, Aarhus Universitet